Vynnychenko, Volodymyr
Zapysna knyzhka

ЗАПИСНА КНИЖКА.

(Оповідання.)

Тікати було вже нікуди: поперед нас слалось рівне й безкрає поле, а позаду з села гналась ціла юрба люду. Попереду всіх біг стражник і кричав:

— Ге-ей! А ну, гей там! Підожди!

І вимахував над головою в себе рукою так, ніби поганяв волів.

— Зупиняємось? — безнадійно спитав мене Антип.

— Зупиняємось.

Ми зупинились. Антип вирвав стеблину жита і, покусуючи її, дивився до села на погоню. І погляд йому був понурий та блискучий, як промінь сонця з-під чорної навислої хмари.

— «В кальоші?» — посміхнувсь я до його.

Власне кажучи, смішного в нашім становищі було мало. Найменше, що з нами могло статись, це те, що нас побють, звяжуть, і поволочать в повітову тюрму.

Антип теж похмуро посміхнувся.

— Бач, я казав, що треба з вечера виходити з села.

— Де твої проклямації? — живо перебив він — ховай в жито! Швидче! Сядем обидва, ніби стомились...

Ми помалу сіли під житом. Я витяг з-за пазухи пак проклямацій, які зостались у нас ще на одно село, і, не одвертаючись од жита, вирив руками ямку, поклав туди пак і засипав землею. Наверх натрусив трави.

— Так... — скоса озирнувши мою роботу, промовив Антип.

Погоня наближалась.

Поранкове сонце стояло над церквою і ще не встигло випарити усю росу, і вона, як сльози дитини, яка тільки що плакала, невинно й зворушливо блищала в траві. Прощай, росо!

Потім я підвів голову. Погоня вже недалечко була. але бігла тихше. То підійдуть, то знов побіжать. Стражник одною рукою придержує шаблю, а другою широко махає то взад то вперед, немов одбивається від когось позаду. Иноді озиравсь і щось казав дядькові, який біг зараз же за ним. Трохи оддалік бігли ще люди, а коло їх купа дітвори.

Антип похмуро кусав стеблину і чудно бігав очима навкруги, немов чогось шукав.

А я нічого вже не шукав. Чого там дурно тратити сили, пускайсь на дно та й усе.

Ось зовсім близько. У стражника руденька борідка, очі напружено, гостро втоплені в нас. На грудях, у такт підстрибує шнурок від револьверу. Лице червоне, задихане.

Раптом Антип стріпнувся, повернувся до мене й швидко зашепотів:

— Слухай: я хочу спробувати одну штуку. Старайсь робити як я. Чуєш? Я хочу...

Але докінчити не встиг. Перед нами вже стояв стражник і, трудно дихаючи, розглядав нас. З-за плеча його виглядало злякано-зацікавлене лице дядька.

— Ну, вставайте! Ходім! — суворо хитнув головою стражник.

Я не рушився, ждучи, що робитиме Антип.

Цей помалу підвівся, став на свої довгі, тонкі ноги й почав мовчки розглядати стражника. Пильно, серйозно, з виразом поважности. На лиці ніякого замішання, хвилювання. Нарешті, зупинившись на лиці злегка здивованого поліціянта, спитав:

— Ты — чин сельской полиціи, голубчик? Неправда-ли?

«Чин сельской полиціи» ще більш похмурився.

— Ну, то що? Ну, ти, вставай!

Я теж устав.

— Куда же ты зовешь нас идти? И зачѣм остановил нас? — спокійно, з цікавістю запитав Антип.

— Зараз побачите! Ну, марш! Данило, ставайте збоку. Та глядіть, як що, так ломакою прямо по голові...

У Данила в руках справді була паличка, яку по справедливости инакше й не можна було назвати. Він став коло мене і, косо позираючи, наготовив свою зброю. Почувалось, що людина на своїм віку не бувала часто в такім становищі. Взагалі, Данило абсолютно нічого страшного з себе не уявляв. Мав собі великий ніс, але він був задертий догори, ніби весь час зазирав до своїх товаришів, кругленьких карих оченят. Борода скуйдовчена, губи злегка одвислі. Вчувалось, що людина ця, коли її про щось запитати, наперед трохи подумає, потім спитає: «Як кажете?», а тоді вже одповість нам щось таке, про що ви самі давно знаєте. Але ломаку держав серйозно й уважно.

— Ну, рушай! — шарпнув стражник за рукав Антипа.

Антип зробив строге лице.

— Позволь, милый человѣк, так нельзя... Как чин полиціи, ты должен объяснить людям, почему останавливаешь их. Это — во первых. Далѣе: Исполняя отвѣственную обязанность охраненія порядка и тишины и при том, будучи э... э... конфиденціально приставлен к исполненію существующих законов Россійской Имперіи, ты должен не нарушать оные а, наоборот, поощрять и додавать примѣр. Понял?

І Антип навіть витягнув перед своїм довгим блідим носом палець і хитнув повчаюче головою.

Лице Данила стало виявляти наплив, очевидно, не-

сподіваних переживань. Очі йому поширились і забігали то на нас, то на стражника. Губи ще більш одвисли.

Але я був також здивований: при наших мужицьких штанях, свитках, чоботях і т. и. російська мова як раз було те, що могло нас цільком затокмачить у «кальошу».

На стражника це, дійсно, зробило відповідне враження. Він озирнув нас, потім хитнув до Антипа головою й коротко сказав:

— Покажи пашпорт!

Я понуро стис губи й одвернувся. З цього йому й треба було почати.

— Паспорт? Вот это — привальный твой вопрос, — похвалив Антип. — Да... так именно слѣдовало и начать. Но без грубостей, вѣжливо, строго. Да... Но тебѣ мы все таки не покажем... Тебѣ нельзя. Исправнику, становому еще можна, но нижніе чины не могут смотрѣть...

Тим часом надбігла друга частина погоні: дядьки і дітвора. Дітвора зараз же похувалась за ноги дядьків і визирала з-за них, як з-за дерев.

Дядьки шепотілись і поглядали на нас. Всі сопли від швидкої ходи.

— Ну, када так, так марш! Нічого тут! — хитнув рішуче стражник головою. — Рушайте, Данило!

— Подожди, не торопись... — поважно простягнув руку до Данила Антип і повернувся до стражника:

— Еще раз спрашиваю: по какому поводу ты позволяешь себѣ останавливать прохожих на дорогѣ?

— Семенюк! — раптом підняв голову стражник до дядьків. — Ето вони?

Серед голів одна посміхнулась, хитнулась і промовила:

— Вони самі... От-той, нижчий, кидав до мене, а вищий у церкву...

— Что «кидав»? — здивовано спитав Антип.

Я теж непорозуміло дививсь навкруги.

— Уже забули? — добродушно посміхнулась голова Семенюка. — Бамажечки... З красними печатями... Проклямації...

Всі гостро дивились на нас.

Але як би ці дядьки разом з стражником раптом перевернулись в Китайську депутацію, що нас закликала б на царство до їх, — на лиці Антипа не виявилось би більшого здивовання, ніж тепер. Ні страху, ні ніяковости, а тільки здивовання. Видно, що чоловік всього сподівався, але проклямацій...

Він глянув на мене, на стражника, на дядьків. Я теж глянув на його, на стражника, на дядьків.

— Как ты сказал, мужиток? — арешті вимовив Антип до Семенюкової голови.

— А так, як чув...

— Прокламаціи??

— А-то-ж...

Антип глянув на мене, я на його.

— Вы что-нибудь понимаете, Ксенофонт Сократович?

Чого йому спало на думку так історично прозвати мене, я не мав часу ні думати, ні дивуватись, але стиснув плечима і промовив:

— Ничого не понимаю... Діоген Эмпедоклович!

— Странно... Очень странно... Так, значит, в вашей деревнѣ эту ночь были разбросаны прокламаціи?

Стражник пильно дививсь на його. Але Антипові ніколи було займатись переглядуванням з якимсь там стражником.

— Отвѣчай же, когда тебя спрашивают? — нетерпляче й строго крикнув він.

— Та ти што кричиш? Диви, сволоч. Лазить тут, приставляє всякі манери та ще й... Ступай січас! Данило, тягніть того!

Данило несміло взяв мене за руку. Я строго глянув на його і він пустив її.

Стражник чогось почував себе страшенно розсерженим, навіть ображеним. Але Антип мовчки строго дививсь на його і не рушавсь. Потім помалу повернувсь до здивованих голів дядьків і, найшовши гостреньке, добродушно-іронічне лице Семенюка, уважно й строго спитав:

— И ты, значит, утверждаешь, что мы розбрасывали прокламаціи?

— Атож... Утверждаю... — насмішкувато хитнув Семенюк головою.

— Своими глазами видѣл?

— Своїми. Не позиченими.

Говорив він упевнено, але на нас чекаюче-пильно дивилось де кілька пар серйозних очей.

— Хорошо. Твоя фамилія — Семенюк? Ксенофонт Сократович, — поважно й строго повернувсь до мене Антих, — запомните: вотъ этот крестьянин с пепельной бородкой и... — він знов пильно озирнув Семенюка — и сѣрыми глазами называеться — Семенюком.

— Слушаю, Діоген Эмпедоклович.

— Ну, то що буде? — посміхнувся Семенюк, але по лиці йому пробігло щось трівожне. Він глянув на стражника, на Данила, на нас.

— То будет, — різко й строго повернувся до його Антип, — что бывает тѣм, кто дает фальшивыя показанія. Ты этим отвлекаешь начальство от настоящих преступников. Ты — укрываешь их! Понял? Ну, идем в деревню.

Більше обяснятись він не хотів. Справа виявлялась настільки серйозною, що він мусів поспішати в селю.

Він пішов. Потім несподівано повернувсь до стражника й сказав:

— Ты хоть и груб, но службу свою исполняешь хорошо. Молодчина... Ксенофонт Сократович, у вас есть папиросы?

Я виняв цигарки, ми зупинились і закурили.

Погоня наша переглядалась. Стражник пильно й похмуро позирав на нас. Похвалу Антипову він вислухав мовчки, не посміхаючись, тільки скоса подивляючись то на мене то на Антипа.

Власне кажучи, я стільки-ж розумів тепер Антипа, як і вся погоня. Хиба що одні хлочики ні в чому не сумнівались і твердо були переконані, що спіймано щось страшне. Тому радісно бігли поперед нас, підтягували нашвидку штанці і кричали:

— Піймали! Піймали!

Йшли всі мовчки. Часом Антип повертав до мене своє виточене, сухувате лице з блідим носом і говорив що небудь заплутане, де часто попадалось імя ґубернатора або поліцмайстера. Говорив заклопотано, щось міркуючи про їх, турбуючись, що не зможе сповістить їх про щось.

Сторожа наша прислухалась до наших слів і Семенюк шептався з дядьками, йдучи позаду.

Степ хвилями біг до краю неба і тихо шелестів зелено-сивим колосом. Часом поважно й ліниво, ледве ріжучи повітря, пропливав над нами ворон і зникав у блідо-синій долині. На нас не звертав ніякої уваги, — мало чого люди між собою не виробляють, у його своя мета. Я довго провожав його очима.

В селі нас ждали. Біля воріт, на порогах хат, на перелазах стирчали людські голови і, не зводячи очей, повертались за нами. Часом перегукувались з погонею і робили де-які уваги, які торкались більше деталів нашого арешту, ніж провини.

Так, наприклад, один дядько з вилами в руках пильно обдивився нас, потім заклопотано звернувсь до Данила і спитав:

— А сіль є?

Данило й я подивились на його. У Данила очі стали кругліші.

— Яка сіль?

— А на хвіст сипать...

Стражникові не подобались його питання.

— Одойді вон! — сердито крикнув.

Дядько зупинився, пропустив нас, підморгнув заднім на стражника і не пішов далі.

Мені він подобався. Подобалось, як він поглядав на нас. Правду кажучи, такі погляди попадались частенко. Але стражник чогось почав хвилюватись, якось підрівнявсь і, коли Антип зупинивсь, щоб поправити щось коло чобота, сердито, роздратовано закричав:

— Ну, скарєй там!... Довольно манєри приставлять!...

Антип підвівсь, мовчки здивовано подививсь йому в лице, потім тихо й повчаюче промовив:

— Это чин полиціи так позволяєт себѣ? Нельзя. Нельзя так.

— Ну, базікай там! Іди, говорю! — чогось надзвичайно злісно крикнув стражник. — Тоже в разговори ще... От я тобі покажу разговори...

І додав таку лайку, від якої Антип моментально зупинився, подививсь на стражника, потім повернувсь до мене й коротко спитав:

— Слыхали?

— Слыхал... — буркнув я.

Антип більше нічого не сказав. Рішуче й строго попрямував далі. Лице виявляло непохитність.

Але я йшов, похиливши голову. Мене брала досада: ішов би вже мовчки, ні, треба ще на сміх себе виставляти.

У волості нас теж уже ждали: з вікон виставлялись голови, а коло дверей ґанку товпилась ціла юрба люду. Всі вони, розступившись, дивились прямо нам в лице і де-хто хмуро мовчав, де-хто посміхався, більшість же голосно і з страхом цікавилась пійманими «жуликами».

Ввели в «присутствіе». Там уже теж був народ.

— Ну, єсть! Споймали! — хмуро проговорив страж-

ник. — Давайте, старосто, понятих, нада січас їх до справника.

Коло столу стояв невеличкий дядько з коструБатою головою і рідко розставленими очима. Плохенький піджачок, ситцева сорочка під жилєткою, вигляд заклопотаности, забитости. Так і уявляється, що прийде цей дядько додому, а дома лазить голодна, писклива дітвора, чіпляється за чоботи, канючить, жінка лається, а коло порога стоїть уже соцький і кличе «до начальства». Через що його вибрано на старосту, — невідомо.

— Так оце ті?... Ага... — бігаючи поглядом озирнув нас цей староста. — Ну, так що ж?... Як понятих, то й понятих... А ну, хто за понятих? — задер він голову до юрби.

Але тут вмішався Антип. Він ступив трохи вперед і ввічливо, але спокійно й навіть строго звернувсь до старости:

— Подожди немного... значит, ты староста?

Староста здивовано глянув на його.

— Ну, я... Та що?

— Хорошо. Пока ничего. Значить, это ты оддал приказаніе задержать нас на дорогѣ?

Тон був такий, що мимоволі староста одповів:

Ну, хоч би й я, так що?

— Ничего. Продолжайте свое дѣло.

І Антип спокійно замовк.

Староста непорозуміло дививсь на нас.

— Так що ж буде з того, що я? Ну, я, так що?

— Ничего, ничего... — заспокоюче промовив Антип і чудно посміхнувся. — Выбирайте понятых и отсылайте нас к исправнику... Мнѣ только нужно было удостовѣриться, кто в этом виноват, ты или стражник. Продолжайте.

І, звернувшись до мене, прошепотів:

— Не стій же таким опудалом. Підгравай. Діло йде.

При цьому вираз лиця йому був солідний, спокійний, ніби він діливсь зо мною якимсь важним служебним спостереженням.

Я хитнув головою.

Староста й стражник теж щось шепотіли між собою.

— Виноват! — раптом знов звернувсь Антип до їх. Вони обоє зараз же озирнулись до його. Юрба тихо шушукалась.

— Виноват. Я хочу вас спросить: можете ли вы нам дать точное и ясное представленіе нашей вины, за которую вы нас арестовали?

Староста не зрозумів.

— Що кажете?

— Я говорю, можете ли вы сказать, за что нас арестовали? Если хотите, отвѣчайте, не хотите, — не нужно. Но предупреждаю, вам же хуже будет, если не отвѣтите. По закону вы обязаны отвѣчать.

Про те, щоб спробувати опрадуватись або дати їм зрозуміти, що вони помилились, він навіть не згадував.

— За що арештували? А за те, що бунтуєте народ. Проклямації підкидаєте людям.

— Свидѣтели есть?

— Та що ви йому базікать там даєте? — раптом зачувся позаду густий обурений голос. — Він їм баки забиває, а вони роти пороззявляли! В мордяку йому, сукиному сину, та й уся розправа!

Ми всі озирнулись. В кутку стояв високий, гарний дядько з чорною пишною бородою і сердито насупленими бровами. Одягнений був добре, очевидячки сільський багатій.

Антип ніби не розібрав, звідки йшов голос. Прижмуривши очі, він водив ними по юрбі. Нарешті, наглядівши багатія, аж перегнув до його голову й з спокійною погрозою спитав:

— Это ты, кажется, сказал?

Багатій ще більш розсердився.

— А ти на кого це тикаєш? Халамидро! Я тебе як тикну тут, так аж ногами вкриєшся.

— Та бить їх!... Чого там! В мордяку! — зачулись за ним сердиті голоси з юрби.

Антип вирівнявсь і, ніби нічого не чуючи, строго коротко кинув до багатія:

— Как фамилія?

Ніхто, очевидячки, нічого подібного не ждав.

Всі притихли й стали переглядатись, — хто з усмішкою, а хто з неспокійним непорозумінням.

Але багатій аж почервонів весь.

— Та ти хто такий, що хвамилії спрашуєш?! Твоя як хвамилія?

Антипове лице ще більш стало холодним, невблаганногрізним.

— Не хочеш сказать? Хорошо. Староста, ты за это отвѣчаешь отдѣльно. Это ты замѣть себѣ... А тепер...

Він помалу, поважно й з таким виглядом, який ясно говорив, що він не хотів, але примушений це зробити, підняв руку, засунув її за пазуху і урочисто, повагом, виняв свою... велику записну книжку, в якій вів рахунок своїм видаткам і прибуткам. Так же помалу розгорнув її, витягнув олівець і звернувсь до багатія:

— Еще раз спрашиваю: как твоя фамилія?

Як тільки в руках Антипа зявилась книжка, в присутствії раптом стало надзвичайно тихо. Посмішок уже не виднілось. Очі всіх, як головки булавок до магниту, повернулись і впялись у книжку. Староста то бігав зтурбованим поглядом по присутствії, то знов зупинявсь на книжці. Видно, рішуче був збитий з пантелику. Стражник неспокійно заворушивсь, обсмикнув свою казенну сіру сорочку і взявсь рукою за шаблю, ніби хотів стати «смирно».

А багатій з червоного зробився жовтим і очі його бу-

ли вже не сердиті, а немов злякані, немов знепокоєні.

Всі стояли, як загіпнотизовані.

Я зрозумів, що треба кувати залізо, поки гаряче. Враз схопився, озирнувся, підхопив табуретку й підставив Антипові.

— Извольте присѣсть, Діоген Эмпедоклович. Может быть чернила подать вам?

— Да-а... Чернила бы лучше...

Я з готовністю кинувсь до столу, схопив з його все і одною рукою подав ручку, а в другій став держать чорнило.

Він помалу умокнув ручку й наготовивсь писати.

— Так не желаеш сказать своей фамиліи? — повернувсь до багатія. Той ворухнувсь, але я не дав йому нічого сказать. Швидко повернувшись до Данила, що стояв біля мене зо зляканими, витріщеними очима й з ломакою, я зробив строге лице й хутко прикнув:

— Как фамилія этого чорного? Скоро!

— Клим Сидоренко! — машинально випалив Данило, широко дивлячись на мене.

— Клементій Сидоренко, Діоген Эмпедоклович, — угодливо нахađ я до Антипа.

— Ага! Отлично... Хорошо... Кле... мен... тій... Си... до... рен... ко... Хорошо. Как называется это селеніе?

— Как называется это селеніе? — строго звернувсь я до стражника.

— Мандриковка, — злегка вирівнявсь стражник, напружено слідкуючи за Антиповою рукою.

— Мандриковка, Діоген Эмпедоклович!...

Староста ще більш зтурбувався. Ззаду почалась шамотня. Видно було, як поспішно один за одним дядьки просковзували в двері і юрба ріділа.

— Так хорошо...

Староста раптом пригладив волосся, прокашлявся й, несміло глянуши на книжку, промовив:

— Ну, хорошо, господа... Позвольте ж спроситьця вас, хто ж ви такії будете?

Антип не зразу одповів. Устав, вернув мені ручку і, не закриваючи книжки, повернувсь до старости.

— Кто мы такіе, голубчик, мы скажем исправнику. Понял? Исправнику это скажем. Это, кажется, здѣсь Михаил Андреич исправником?... повернувсь він до мене. — Ах, нѣт, Михаил Андреич в другом уѣздѣ... Да, мой милый, кто мы такіе, ты это скоро узнаешь. Да... Ну-с, мы готовы. Давайте понятых и можно отправляться. Только я просил бы непремѣнно с нами отправить этого господина... как его?... він зазирнув до себе в книжку — этого Сидоренка. И затѣм того, который утверждает, что мы разбрасывали прокламаціи. Как его Мм... Семенюк, кажется! Да, да! Так вот его тоже. Гдѣ он?

Я хутко повернувсь і почав шукать очима Семенюка.

— Гдѣ Семенюк?

Семенюк стояв десь аж у дальшому кутку. Всі зараз же розступились, даючи йому дорогу й поглядаючи то на його, то на нас.

— Подойди-ка сюда, Семенюк! хитнув головою Антип.

— Семенюк, ступай сюда! — крикнув я.

Семенюк несміло виступив, глянув на старосту, на стражника й пробурмотів:

— Чого ж мені їхать? У мене времня нема...

Антип усміхнувся:

— Ничего, голубчик, у нас тоже не было времени, а ты задержал нас. Вот разскажешь исправнику, как мы бросали прокламаціи, а тогда уж увидишь, будет ли у тебя время... Ну, староста, давай понятых, нужно отправляться, нам некогда. А вы, господа, — звернувсь він до юрби — будете свидѣтелями, когда нужно будет. Слышите?

— Так тошно... — почулось з ріжних боків.

В цей час багатій потихеньку по-під стіною пробірався до дверей. Я помітив.

— А ты куда? Сидоренко! — закричав я — куда уходиш?

Антип строго озирнувся:

— Сидоренко? Имѣй в виду, что еще хуже будет, если уйдешь.

Сидоренко хмуро зупинивсь.

— Я роботу дома покинув... — сердито буркнув. — Мені нема чого до справника. Моя хата з краю...

— Ничего, ничего... Староста! Понятых!

Староста шепотівся з стражником, видно — радились. Зразу ж покинув і повернувсь до нас.

— Що кажете?

— Понятых давай. Мы готовы.

Староста замнявся.

— Та бачите, господа, діло, звісно, таке, що... Наше положеніе тоже, як ізяснить... то, конешно, одно слово сказать... Сказано, примєрно, що прокламації. Ну, так такий приказ, що таких людей арештовувать, так прямая обязаность... одно слово сказать... Семенюк! — раптом сердито повернувсь він до Семенюка. — Признавайсь, сукин син: цих людей ти бачив? Признавайсь оттут, січас мені!

Настала тиша.

Антип пробурмотів:

— А ну, что он скажет, нужно записать...

І наготовив книжку.

Семенюк, очевидно, зібрав усі сили, щоб одповісти, але глянув на книжку й розтерявся. Зтурбовано забігав очима навкруги і знов, як соняшник до сонця, повернувсь до книжки.

— Ну, говори ж, стерво!

Семенюк безпомічно глянув на старосту.

— Я бачив... що... Тільки, як темно було, то не розібрав добре... Похожі...

— Умгу! — муркнув Антип і щось черкнув у книжці. Семенюк зразу ж замовк, злякано слідкуючи за його рукою.

— Ну, видно, що три рублі хотів заробить!—безапеляційно й похмуро бовкнув стражник до старости. І стояв з таким виглядом, що, мовляв, сумніву більше нема ніякого.

— Ну, сукин син, підожди ж ти? — хитнув староста головою до Семенюка.

— Какіе три рубля? — зацікавлено спитав Антип.

— Та, бачите, такий порядок, що як пійма хто кого з прокламаціями, так тому три рублі. Таке мєроприятіє, одно слово сказать... От он і соблазнився, виходить... А ви самі должно на станцію путь держали?

— Да, мы хотѣли на станцію.

— По своїм ділам чи по службі?

— Это все равно. Ну, так скорѣе, староста, скорѣе, — нам некогда...

Староста знов пригладив волосся, яке від того тільки нахилялось під рукою і потім знов вигиналось, як пружина.

— Ви господа, не сердіця... Хто ви такі, нам незвісно... Ну, видно, що, одно слово сказать, ошибка тут... Тольки ж ми свю службу спольняємо, ви свою...

Він глянув на стражника. Стражник косо дививсь на його, немов піддержував в тяжкій справі.

— Я так думаю, що нада оставить ето дєло. А що ми вас задержали, так можна вам дать лошадєй до поїзду. Га?

— Хм! — роздумливо, вагаючись підняв брови Антип. — Я не знаю, как с вами быть...

Потім повернувсь до мене й запитав:

— Вы как думаете, Ксенофонт Сократович? Оставить или ѣхать к исправнику?

Всі, чекаючи, з хвильованням дивились на нас.

Я зібрав усі свої сили, серйозно, нерішуче одповів:

— Право, я не знаю, как вам будет угодно, Діоген Эмпедоклович.

— Ну, хорошо! — рішуче махнув рукою Антип і повернувсь до їх — хорошо. Давайте лошадей. Пусть на этот раз так и будет. Но помните, господа, нужно быть осторожными. Очень осторожными, господа, нужно быть в таких дѣлах.

І помалу, поважно, згорнув книжку й засунув її знов за пазуху.

І як тільки вона зникла, всі зітхнули легче. Оживились, підбадьорились.

Через півгодини коні того самого Сидоренка стояли коло волості, запряжені в новенький, зелений хургон. Колиска застелена була килимком, а на передку сидів парубок. Біля хургона чекала юрба селян, яка поспішно, скинувши шапки, дала нам дорогу.

Прощаючись, я помітив у начальства радісну посмішку, — вони були переконані, що все таки дешево викрутились з халепи.

А ще через якісь дві-три години ми скромненько сиділи у ваґоні, а колеса поїзда поспішно, весело тікали й вибивали:

«От-так-так! От-так-так!»